

В. Ф. ГЕНІНГ, В. О. РЯБОВА**XVIII Республіканська
археологічна конференція**

Проведення наукових конференцій, присвячених підсумкам археологічних досліджень, стало вже традицією в діяльності Інституту археології АН УРСР. Чергова XVIII конференція була проведена в квітні 1980 р. в м. Дніпропетровську.

Головна мета конференції — оперативний обмін інформацією про нові польові роботи та висвітлення найновіших результатів вивчення історичного минулого по археологічних джерелах.

У проведенні конференції приймали участь Дніпропетровський державний університет ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією та Дніпропетровська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Дніпропетровські колеги підготували виставку археологічних колекцій з розкопок останніх років на території області, яка викликала жвавий інтерес учасників.

У роботі конференції взяло участь 150 фахівців* з 28 міст (Києва, Москви, Ленінграда, Дніпропетровська, Одеси, Харкова, Донецька, Чернігова, Сімферополя, Львова, Ужгорода та ін.), що представляли Інститут археології АН УРСР та АН СРСР, Ленінградське відділення Інституту археології АН СРСР, Інститут суспільних наук АН УРСР, університети Дніпропетровська, Києва, Одеси, Харкова, Донецька, Сімферополя, Ужгорода, педінститути Києва, Чернігова, Кам'янця-Подільського, музеї Ленінграда, Києва, Дніпропетровська, Донецька, Одеси, Запоріжжя та ін. Крім того, в роботі конференції приймала участь секція археології Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (керівник Д. Я. Телегін), яка налічувала близько 70 представників музеїв, відділів культури, історико-культурних заповідників, вузів, шкіл, тобто широке коло пропагандистів археологічних знань, людей, що в різних районах нашої республіки причетні до важливої справи збереження пам'яток історії та культури.

Робота конференції проходила в дні, коли вся наша країна відзначала 110-ту річницю від дня народження В. І. Леніна. На першому пленарному засіданні про розвиток ленінських ідей в археології зробив доповідь член-кореспондент АН УРСР С. М. Бібіков. На двох пленарних засіданнях конференції було прочитано ще чотири доповіді: директор Інституту археології АН УРСР І. І. Артеменко доповів про роботу археологів України за 1978—1979 рр., висвітливши важливі відкриття, що дали цінний науковий матеріал для вивчення стародавньої історії та культури на території нашої республіки; про історію археологічних досліджень на Дніпропетровщині розповіла доцент Дніпропетровського держуніверситету І. Ф. Ковальова, приділивши значну увагу бурливому розвитку археологічних досліджень в останні десятиріччя, що висуває цю область у число найбільш повно і різнобічно досліджених. У зв'язку з 1500-річчям Києва особливу увагу привернула доповідь завідуючого відділом археології Києва ІА АН УРСР П. П. Толочка «Походження та ранній розвиток Києва». З інтересом сприйняли учасники конференції доповідь завідуючого сектором неоліту і бронзи Інституту археології АН СРСР М. Я. Мерперта про роботу радянської археологічної експедиції в Іраку.

На конференції працювало вісім секцій, на яких відбулось 22 засідання, прочитано 104 доповіді, в їх обговоренні прийняло участь понад 130 учасників конференції.

Вперше на конференції була організована секція теорії та методик археологічних досліджень (керівник В. Ф. Генінг), де серія доповідей представляла дослідження з використанням формалізовано-статистичного аналізу археологічних джерел для висвітлення питань соціального та історичного розвитку древніх суспільств (С. Ж. Пустовалов «Про методик хронологічних досліджень по даних поховального обряду катакомбної культури»; М. О. Рячков «Оцінка представителності та ступеня схожості процентних показників» та ін.). Проблема співвідношення емпіричних та теоретичних досліджень у процесі формування конкретно-історичних знань в археології викликала жваву дискусію (В. Ф. Генінг «До питання про теоретичні дослідження в археології»). Широко обговорювалась важлива проблема «археологічної культури» — найбільш фундаментальної категорії в системі археологічних знань (Н. М. Кравчен-

* Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг. Тезисы докладов XVIII конференции Института археологии АН УССР. Днепропетровск, 1980.

ко «Про поняття та принципи виділення археологічної культури»; М. Ю. Брайчевський «Проблема інваріантності метакомплексу археологічної культури»). Відмічалось, що теоретичні досліджень по археологічній культурі поки що надзвичайно мало, в зв'язку з цим існує різнобій в систематизації археологічних пам'яток та їх культурно-хронологічному розподілі. Археологічна культура — це та категорія, яка повинна з'єднати воедино пізнання археологічних джерел з реконструкцією конкретно-історичного розвитку древнього населення — що і є головним завданням археологічних досліджень. Таким чином, залишаються актуальними розробки по теорії та методології археологічних досліджень, особливо пов'язаних з осмисленням масових археологічних джерел. Відрадно, що все більше дослідників-археологів звертаються в своїй роботі до цих перспективних розробок.

Основний напрямок наукових доповідей на секції археології кам'яного віку (керівник Д. Я. Телегін та О. П. Черниш) — це культурно-хронологічний поділ пам'яток палеоліту, мезоліту та неоліту. Цим питанням присвячувались доповіді В. Н. Станко «Дослідження палеоліту та мезоліту Середнього Побужжя», Л. Л. Залізняка «До проблеми визначення мезоліту як епохи», О. О. Кротової «Нові дані про пізній палеоліт Північного Приазов'я» та ін., де було дано обґрунтування хронологічному членуванню мезолітичних пам'яток Причорномор'я та Прикарпаття, розглядалось культурне районування в мезоліті Полісся та Волині. Другий напрямок (О. П. Черниш) «Дослідження мустерських поселень стоянки Молодова І», Д. Я. Телегін «Вивчення домобудівництва та планування поселень мезолітичного часу в Подніпров'ї» та ін.) — це питання самобудівництва в епоху палеоліту та мезоліту і в зв'язку з цим спроби реконструкції соціально-економічної структури стародавніх суспільств. Питанням первісної техніки була присвячена доповідь Д. С. Цвейбель «До характеристики техніки розщеплення кременя на мустерській стоянці Білокузьминівка». В багатьох виступах відмічалась необхідність подальшого удосконалення обробки археологічного матеріалу, з широким застосуванням статистичного методу, а також необхідність подальшої розробки таких проблем, як «Взаємодія людини і природного середовища у кам'яному віці», «Реконструкція соціально-економічної структури стародавніх суспільств».

На секції енеоліт — бронза (керівники І. І. Артеменко, С. С. Березанська, І. Ф. Ковальова) джерелознавча проблематика, пов'язана з культурно-хронологічним визначенням пам'яток та їх періодизацією, була представлена в доповідях, що присвячувались виявленню кордонів поширення пам'яток трипільської культури, визначенню шляхів їх пересування та характеру культурної еволюції. Важливим у цьому плані є висновок Т. Г. Мовши («Про розселення племен культур Трипілья-Кукутені в середньому та на початку пізнього періодів») про те, що на початку середнього періоду трипілья єдина лінія розвитку ранньотрипільських і докукутенських племен, зберігаючи загальну генетичну основу, розпадається на дві етнокультурні області — східну та західну. Розкопки на трипільському поселенні поблизу с. Веселий Кут Черкаської області значно доповнили уявлення про житлобудування та господарство трипільських племен. Це дає підставу вперше говорити реально про ту основу, на якій в подальші часи виникають великі трипільські центри (протоміста) (О. В. Цвек «Трипільське поселення Веселий Кут на Гірському Тікичі»). Останнім часом археологи все частіше присвячують свої дослідження питанням палеоекономіки, зокрема вивченню стародавніх ремесел, особливо бронзоливарного. Цікаві матеріали з цього приводу виклали у своїх доповідях Е. А. Балагурі «Культура отомань у Верхньому Потиссі», Ю. М. Малєв та ін. В. В. Отрошенко та Л. М. Ілюкова представили на обговорення доповіді по реконструкції соціальної структури племен епохи бронзи, враховуючи матеріали поховань. Дискусійними виявилися питання хронології та періодизації (С. С. Березанська та А. А. Косарева «Валикова орнаментация в зрубній культурі», І. К. Свешніков «Стрижівська культура в світлі останніх розкопок», І. Т. Черняков «Бородинський культурно-хронологічний горизонт в пам'ятках Північно-Західного Причорномор'я»). Всі дослідники культур бронзового віку України у значній мірі зацікавлені в упорядкуванні хронологічної системи пам'яток доби бронзи для території Кавказу. У зв'язку з цим слід особливо відмітити доповідь В. І. Марковина «Про хронологію пам'яток доби бронзи Північного Кавказу». Важливим напрямком, що об'єднав більшість доповідей та виступів на секції, є намір привернути увагу до явищ стадіальності в розвитку культур доби бронзи на значних територіях з єдиними фізико-географічними умовами і близьким культурним рівнем. Значним внеском у розробку цієї серйозної проблеми є виділення єдиного хронологічного горизонту зі спільними рисами матеріальної та духовної культури, що відноситься до передзрубного періоду на Україні (кінець XVII—XVI ст. до н. е.), на величезній території від Південного Уралу до Західної Європи (доповіді І. К. Свешнікова, Е. А. Балагурі, І. Т. Чернякова). Багатьма учасниками секції відмічалось, що наукова інтерпретація пам'яток бронзової доби Північно-Західного Причорномор'я значно відстає. Безперервне збільшення кількості пам'яток, досліджуваних багатьма експедиціями у зонах новобудов, безумовно потребує використання нових методів для прискорення обробки та введення в науку масових археологічних джерел для подальшої історичної оцінки.

На секції археології раннього залізного віку (керівник К. Ф. Смирнов) прочитано 17 доповідей. Реконструкції соціально-економічної системи скіфського суспільства були присвячені доповіді Г. І. Мелюкової «Нове у вивченні пам'яток типу Сахарна — Солончени у Молдавській РСР» та Г. І. Смирнової «Передскіфські пам'ятки біля с. Дністровка Чернівецької області». Всебічний аналіз матеріалу могильника біля хутора Красное Знамя на Ставрополі дозволили В. Г. Петренко виділити аристокра-

тію вершників у структурі скіфського суспільства. Питання історико-етнічного розвитку скіфського та сарматського суспільств порушувались у доповідях К. Ф. Смирнова «Ольвійський декрет на честь Протогена та сармати», Е. В. Яковенко «До історії виникнення гідроніма «Боспор Кімерійський» та ін. Цікавим досвідом методики польових досліджень царського скіфського кургану Чортотлик поділився Б. М. Мозолевський. Про найбільш визначні польові відкриття повідомили Г. Т. Ковпаненко та М. Д. Гупало («Нове поховання передскіфського часу»), які проілюстрували генетичні зв'язки кімерійських та скіфських пам'яток. В. П. Ванчугов та Л. В. Суботін ознайомили з результатами дослідження у Північно-Західному Причорномор'ї першого могильника білозерського часу. Ряд доповідей присвячувався дослідженню окремих категорій скіфської та сарматської матеріальної культури (В. П. Андрієнко «Коло та хрест в орнаменті племен лісостепової Скіфії»; С. О. Скорий «Походження та датування меча з Алдобої»; О. В. Симоенко «Сарматські мечі та кинджали в Північному Причорномор'ї»). Під час обговорень доповідей та у виступах неодноразово відмічалась необхідність проведення досліджень лісостепових пам'яток скіфського часу, актуальність розробки питань кімерійського та ранньоскіфського часу, переходу від скіфського до сарматського часу, контактів скіфо-сарматського та античного світу.

Різноманітною була тематика доповідей на секції античної археології (керівник С. Д. Крижицький). Значна їх частина висвітлювала результати розкопок античних пам'яток, проведених за останні роки в Ольвії, Ілураті, Кітеї, Березані та на Боспорі (С. Д. Крижицький «Основні підсумки та перспективи напрямки роботи ольвійської експедиції»; Ю. І. Козуб «Дослідження передмістя та некрополя Ольвії»; І. Г. Шургая «Дослідження оборонної системи Ілурату»; Е. О. Молев «Розкопки городища та некрополя Кітея»; Л. В. Колейкіна «Дослідження архаїчного некрополя березанського поселення» та ін.). Останнім часом увагу дослідників все більше привертають сільські поселення — оточення античних центрів Північного Причорномор'я. Дослідженням деяких з них присвятили доповіді Ю. А. Виноградов «Розкопки пізньоархаїчного античного поселення Лупарьове-2», М. І. Абікулова «Дослідження поселення на Дніпровському лимані», К. К. Марченко та Я. В. Доманський «Будівельні комплекси античного поселення Стара Богданівка-2». Дані про торгівлі зв'язки сільських поселень Нижнього Подністров'я представив С. Б. Охотников. Проблеми періодизації та структури Ольвійської держави порушені у доповідях Н. О. Лейпунської «Про періодизацію забудови верхнього міста Ольвії» та С. Б. Буйський «Оборонна система Ольвійської держави в перші віки н. е.». Доповідь О. М. Щеглова «Використання комплексу природничих та точних методів в польовій археології» ознайомила з успішним вивченням поселення та могильника Панське І. Спробу історичного вивчення стародавніх систем землекористування та інтерпретацію залишків оборонних споруд, що вписані у сучасний ландшафт Криму, подав О. І. Домбровський («Антропогенні елементи у ландшафті гірського Криму та завдання їх хронологізування»). Для подальших розробок археологами-античниками запропоновано комплексне дослідження периферії Ольвійської держави, а також зосередження уваги на вивченні проблем формування держави архаїчного часу та виділення критеріїв для етносоціальної характеристики пам'яток.

У роботі секції археології ранніх слов'ян (керівник В. Д. Баран) основна увага приділялась найбільш актуальній проблемі етногенезу слов'ян, якій і присвячувались доповіді, де розглядалися етнокультурні процеси напередодні складення ранньосередньовічних слов'ян, а також питання соціально-економічного розвитку та етнічні процеси, що передували утворенню Давньоруської держави (Е. О. Симонович «Черняхівська культура та пам'ятки київського типу»; В. Д. Баран «Проблеми складення слов'янських ранньосередньовічних старожитностей у світлі найновіших досліджень на Дністрі» та ін.). У доповідях Б. В. Магомедова («Городища черняхівської культури») та М. М. Фокеєва («Хронологічні відмінності черняхівських та сарматських могильників біля с. Холмське») відображено взаємозв'язок черняхівських елементів культури з пізньоскіфською та сарматською культурами. Серед найбільш важливих відкриттів у польових дослідженнях відмічено пам'ятки Сокіл та Теремці, а також нове поселення в степовій частині Молдавії (Л. В. Вакуленко «Поселення пізньоримського часу біля с. Сокіл на Середньому Дністрі»; В. Д. Баран «Проблеми складення слов'янських ранньосередньовічних старожитностей в світлі найновіших досліджень на Дністрі»; Т. О. Щербаківа «Пам'ятки римського часу в зоні Боджакського степу»). Ці поселення V ст. дали важливі матеріали до питання про територію та шляхи формування ранньосередньовічних слов'янських старожитностей. У доповідях та виступах порушувались питання з проблем співвідношення черняхівської культури та пам'яток київського типу та їх роль у складенні ранньосередньовічної культури. У зв'язку з цим багатьма учасниками відмічалась необхідність поширення досліджень пам'яток київського типу на території УРСР. Останнім часом вивчення господарства стародавніх суспільств все більше потребує комплексного аналізу, тому доповіді Г. О. Пашкевич «Результати палеоботанічних досліджень культур рубежа н. е. території України» та Д. П. Недопако «Центр чорної металургії на Уманщині» привернули значну увагу учасників секції.

Секція давньоруської та середньовічної археології (керівник М. П. Кучера) розглядала питання, пов'язані з вивченням часу формування класу феодалів у Стародавній Русі та відображення процесу соціальної диференціації суспільства у матеріалах поховального обряду (О. П. Моця «До питання формування класів в Русі»). В доповіді М. П. Кучери «Про один тип забудови давньоруських поселень» подано

результати реконструкції, де в основі був індивідуальний двір-садиба, що найбільш повно відповідало потребам індивідуального господарства у Стародавній Русі. Цікаві дослідження провели археологи Києва: М. А. Сагайдак та Я. С. Боровський повідомили про розкопки «Города Ярослава» древнього Києва, що дозволили одержати важливі відомості про характер домобудування (вивчені залишки жител XI—XII ст. каркасно-стовпові та зрубної конструкції та Георгіївської церкви XI ст.). Знахідки в цій частині міста представлено побутовим керамічним матеріалом, виробами з металу, західноєвропейськими монетами. І. І. Мовчан доповів про дослідження близьких печер Києво-Печерського монастиря, де були відкриті залишки підземної церкви кінця XI—початку XII ст. зі слідами розпису мінеральними фарбами. Здавна увагу дослідників привертає давньоруське дерев'яне зодчество. Цікавими з цього приводу були доповіді М. Ф. Рожка «До питання про висоту забудови в давньоруському дерев'яному зодчестві» та О. М. Іоаннесян «Дослідження пам'яток зодчества XII—XIII ст. у Львівській та Івано-Франківській областях». Підсумки досліджень слов'янських пам'яток, культурноісторичну та етнічну спільність середньовічного населення Молдавії та Південної Русі виклав у доповіді «Деякі проблеми вивчення матеріальної культури слов'ян V—XII ст. ст. у Дністровсько-Дунайському міжір'іччі» Г. Ф. Чеботаренко. Особливою групою було представлено доповіді дослідників, що працюють в Криму: О. Г. Герцен «Тешклібурунський скарб з розкопок Мангуну», О. І. Айбабін «Розкопки Ескікерменського могильника», Драчук В. С. та Підвисоцька О. П. «Наскальні зображення в урочищі Сарі-Кая» та ін.

В цьому короткому огляді роботи XVIII конференції досить важко дати вичерпну інформацію про широке коло питань та тем, що піднімалися у доповідях, але слід відмітити, що висвітлювались майже всі теми, над якими нині працюють археологи України. Поряд з традиційними доповідями про результати польових досліджень були представлені цікаві доповіді, присвячені вивченню історичного минулого стародавнього населення України. Безумовно, головним завданням археологів є розробки узагальнюючого характеру, присвячені перш за все вивченню соціально-економічного та історичного розвитку стародавніх суспільств. На конференції відмічалось, що для успішного розвитку археологічної науки важливо і необхідно вести широку розробку питань теорії та методології археологічних досліджень. Значна кількість археологічних матеріалів, що безперервно збільшується в результаті робіт новобудовних експедицій, потребує прискореної обробки та введення в активний фонд науки. Значно сприятиме цьому широке видання результатів досліджень, і особливо наукових звітів про польові роботи. Подальше удосконалення методики польових досліджень при всебічному використанні природничих та технічних наук має виключне значення для археології. Зусилля вчених і надалі повинні зосереджуватись на якісному веденні польових робіт та написанні звітів.

На проведеній конференції вчені-археологи мали змогу обговорити цілий ряд серйозних проблем з розвитку сучасної археології, а також провести широкий обмін інформацією про нові дослідження та корисні дискусії з різних питань, що піднімалися у повідомленнях та доповідях. Серед побажань учасників конференції слід відмітити головне: для більш поглибленого вивчення історичного минулого нашої республіки та для подальшого плідного співробітництва фахівців у майбутньому, крім конференцій, доцільно проводити симпозіуми та семінари з окремих проблем за участю вузького кола спеціалістів.